

ДОБРИВОЈЕ НЕДЕЉКОВИЋ

Оснивање Гимназијске реалке у Ваљеву и прве године њеног рада

Пре две године прославили смо 100 година постојања и рада ваљевске Гимназије. Овај велики и редак јубилеј подстакао нас је да се више заинтересујемо за историју школства у нашем крају, посебно за историју једне знамените просветно-културне институције, каква је ваљевска Гимназија.

Монографија ваљевске Гимназије¹, издата поводом прославе великог јубилеја, није могла, и поред свестраних настојања њених аутора, да обухвати и детаљније изнесе многе интересантне појединости из првих година постојања и рада ваљевске Реалчице. Посебно је пропуштено да се прикажу настојања ваљевске занатлијско-трговачке чаршије и кметова ваљевске нахије из доба прве Милошеве владавине, који су још 1832. године покушали да отворе средњу школу у Ваљеву. Данас смо у могућности да укажемо на такве иницијативе, о којима сведочи један занимљив архивски докуменат.² Реч је о молби књазу Милошу коју је на основу писма „Суда Наие ваљевске“ упутио „Суд народни Србски“ у Крагујевцу 29. марта 1833. Н. 648. Као значајан докуменат о иницијативама тадашњих Ваљеваца на просветно-културном плану, наводимо ову молбу у целини:

Ваше Свјетлости

Милостивши Господару!

Суд Наие ваљевске писмом своим од 13 фебруара: т.г. Н 46 извештава Суд народни, да при располагању Митровског пореза прошле 1832 године сви кметови Наие ваљевске, кои су ради тога у Ваљеву били, заједно с капетанима, представили су Суду, да многи људи у Наии њиховој, кои би желели своју децу учити дати, немогу то да чине због оскудности своје, будући да сваки ваља за своје дете учитељу за труд да сам плати, и молили су да би им се височајше дозволило да у Наии заведу четири главне, и једну велику школу у Ваљеву, и да у сваку добре учитеље набаве, којима да при распо-

лагању пореза плату и порез да прирежу и отуда плаћају. У прве четири да могу деца научити се ономе, колико им нужно буде на матерњем језику, а у великој петој да се могу и вишим наукама и страним језицима учити; које Вашој свјетлости ради височајшега и милостивјешег рјешенија с најдубљим страхопочитањем саобштавајући остаје

Ваше Свјетлости
Милостивејшега Господара
Всепокорнејши
Суд Народни Србски

У Крагујевцу
29. марта 1833
Н. 648

Молби се није изашло у сусрет и она је остала у архиву Кнежевске канцеларије. Тако је Ваљево изгубило шансу да заједно са Крагујевцем добије прву гимназију у Милошевој Србији.

Реално је претпоставити да су покушаји за отварање средње школе вршени и наредних година. За сада се зна да су такви покушаји били нарочито интензивни средином седме деценије прошлог века. Било је то време кад се у Србији, после Закона о устројству гимназија (1863) и Закона о устројству реалке (1865) почело озбиљније радити на ширењу и реформи средњег школства.

Председник Примиритељног суда општине ваљевске Живко Тадић поднео је 24. априла 1865. године представку Началничеству окружија ваљевског, која је одмах прослеђена Министарству просвете и црквених дела, са препоруком Начелства „да би врло добро било кад би се овој жељи и молби напоменуте општине удовлетьорити могло... да се овди у Ваљеву подигне и отвори полугимназија.” У представци се тврди да је Ваљево средиште „неколико окружија”, те да би „за родитеље и старатеље младежи далеко удесније и лакше било издржавати је овде него ли у Београду где је скупоћа преви-сила сваку меру.” Као посебан разлог за отварање гимназије у представци ваљевске општине наводи се и то „што се с дана на дан све више и више осећа да се младеж у Београду разним неваљалством упропашћује једино с тога, што је лишена чешћег родитељског надзиравања у младим годинама; а кад би се ово закључење општинско усвоило, предупредила би се за цело ова велика несрећа и то би знатне користи нашем народу и отечеству принело.”

У Министарству просвете и црквених дела у почетку су се колебали. Захтевали су најпре да им ваљевска општина потврди спремност да ће обезбедити „бесплатно сместиште прве године за један а доцније за два три разреда.” Ваљевци су схватили да је ствар већ готова и одмах послали позитиван одговор. Међутим, актом бр. 1264. од 9. јуна 1865. године Министарство просвете и црквених дела преко Начелства ваљевског округа поручује ваљевској општини „да се она

стара да јој понајпре основне школе буду добро смештене, па ће јој се тек онда моћи узети у призрење и решити молба о вишим училиштима у средини њиној." Тако је пропао још један покушај отварања средње школе у Ваљеву.

Нови покушаји почели су средином 1868. године. Суд општине ваљевске 1. јула 1868. године доставља Началству округа ваљевског захтев „да се Господин Министар просвете умоли, да он одобри овој општини један Гимназијални разред." Не добивши никакав одговор на овај захтев Суд општине ваљевске га понавља 8. априла 1869.³ У новом захтеву, поред познатог разлога да има више ученика којима „сиротно стање не допушта на страни школу продужити", додаје се нови аргумент: општина је добила одобрење за изградњу нове школске зграде у којој би поред основних школа биле и посебне учионице за 4 разреда гимназије. Наводи се да отварање бар првог разреда гимназије не би требало одлагати, јер општина има где да га смести и пре него што нова школска зграда буде готова. У противном ће већи број деце „која имају леп дар за науку и могу бити од ползе отечеству бити дана на занате и остати нешколована."

Ни овај покушај није успео, и поред препоруке Начелства да је молба Суда општине ваљевске умесна. Министарство просвете и црквених дела било је у начелу против отварања школа у привременим и приватним зградама, па је отварање Ваљевске реалчице одложено до завршетка нове школске зграде.

Октобра 1869. године Министарство просвете и црквених дела показало је први наговештај спремности да Ваљеву ускоро одобри отварање гимназије: дозволило је отварање првог и другог разреда приватне гимназије професора Буре Козарца. Лични пријатељ чувеног ваљевског апотекара Клаудија Прикелмајера, професор Козарац се обрео тог лета у Ваљеву, одакле је у августу поднео молбу Министарству просвете и црквених дела да му одобри „приватно подучавање младежи" из предмета за први и други разред по програму београдске гимназије. Козарац се морао још једном, крајем септембра 1869. обратити молбом Министарству.⁴ Због занимљивости њене садржине, која говори о личним уверењима и мотивима Козарчевог преласка у Србију, ту другу молбу наводимо у целини:

Господине Министре Просвете!

Два важна момента повод су овој молби: Просвета народа, и уздржавање живота.

Народ без ваљаних учитеља и просветитеља остаје у тмини незнања, те постаје аутоматом, оруђем оних појединаца, који се његовим незнањем ползују, да своје намере, које често из мутног извора теку, силом углађеног ума и знањем пооштрене превијаности постигну. Без обуке нема просвете, без просвете нема самосвојности; а ко није свој, тај је свачи.

Господине Министре! Док сам у Аустрији живио, радио сам против тмине, одгајајући и просвећујући будуће учитеље народа, уцепљујући им здрава начела ума и срца. Сад сам у Србији и оста-

јем, пошто сам од надлежне власти добио право сажитељства и прешао у источну цркву. Исто знање наумио сам и овде да вршим не само зато што је оно најплеменитије на свету и најтеже — *dū odere quiet pedagogium fecere* — него и зато, што другога занимања научно нисам, да заслужим леба свагдашњега.

С тога Господине Министре Просвете! узмите у обзир под Вашим окриљем стојећу српску младеж а будуће грађане: узмите у обзир моје способње за професора, о чему се уверити изволите из прилога под 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; напосле узмите и то у обзир да сам у Србију не на њезину штету него на корист дошао: а к тому да до другог знања не знам од тога најтежега; пак ми поделите дозволу приватног обучавања ваљевске младежи од којих има неколико сирота, које сам из човекољубља узео, да их раним са душевним лебом за којим још много сирота чезне. Ја не тражим блага и богатства, него горка леба професорског заслаћеног једино напредком народа свога.

Господине Министре! Молим што скорије решење на ову моју понизну молбу из узрока, да ми услед забране обучавања од стране овдашњег начелништва деца, коју месец дана добрим успехом у гимназијалним предметима обучавам, у науци незаостају, јер сам их рад на ову годину спремити, да полажу јавни испит; и да ми том забраном и онако танко врело мојег живота неусане.

28. септембра 1869.
у Ваљеву

Буро Козарац

Тако је актом бр. 4547 од 15. октобра 1869. године Министарство просвете и црквених дела одобрило рад приватне гимназије Буре Козарца. Крајем школске 1869/70. Козарац је одвео десетак својих ученика на испите у београдској гимназији.

Шансе за отварање државне гимназије све су више расле и начелник округа ваљевског (Ж. Антонић) својим актом бр. 2437 од 23. фебруара 1870. извештава Министарство просвете и црквених дела да ће „здање за полугимназију у овдашњој вароши градеће се“ бити завршено до краја школске године. Истим актом начелник преноси молбу ваљевске општине „за подејствовање да се у овој вароши полугимназија отвори и за исту професори поставе, како би се идуће школске године учење у истој одпочети могло.“

Молба је коначно прихваћена. Министарски савет на својој седници 4. марта 1870. године одлучио је да се у буџету за 1870/71. предвиде трошкови „за два разреда мале реалке“ у Ваљеву. Тиме је испуњена вишегодишња жеља Ваљеваца да у својој средини добију средњу школу. Остало је да ваљевска општина убрза изградњу школске зграде, јер је отварање гимназије зависило још само од завршетка тога здања.

Уставног округа
Ваљевског

№ 5950

21 Октобра 1870г
двострану.

См. 23/12 1870

Буџетом за 1871. год.

годишњу одобрена је за
испуњавање Гимназијске
реалке визовске 17184.

и то:
На два професора 10000.
" учитељи урлама
Красовица - 2400.
" учитеље гимна.
школ. - државне.
Лична - 2400.
" безучителна - 576.

и на испуњавање - 1008;
преостало.

и то. Судиоштво направи
вају сметку поштомом 97
у државној књиговодственој
у 350. Лична, а учитеља
испуњавају у фонд одобрена
№ 4572.

Буџет Гимназијске реалке у Ваљеву

Актом Начелства округа ваљевског (11. октобра 1870.) извештава се Министарство просвете и црквених дела да је „зданије за полу-гимназију и основне школе свршено“, те да Министарство може одредити „комисију која ће ову грађевину прегледати и од предузимача примити“. Начелство уверава да су испуњени услови и у погледу броја ученика: „за сада код г. Козарца, овдашњег приватног професора, има у I разреду 12 и у II 13 ђака; а осим ови, извесно је да ће их бити 15 — 20 за I разред, кад родитељи ових за школовање ништа нећеју плаћати“. О Бури Козарцу Начелство шаље добро мишљење тврдећи да је „до сада бијо како у владању тако и иначе, врло примјеран, са чега су овдашњи грађани с њиме подпуно задовољни“.

На предлог Министарства просвете и црквених дела указом Намесништва од 3. новембра 1870. постављени су за супленте ваљевске реалке: Светозар Марковић, писар III класе алексиначког окру-

жног суда и Буро Козарац, „који живи у Ваљеву”.⁵ Одлуком Министарства просвете и црквених дела постављена су још два наставника, и то: Радомир Јовановић, свештеник из Ваљева, за вероучитеља, и Новак Савић, „који је свршио технички факултет у великој школи”, за учитеља краснописа и цртања. Управу Гимназијске реалке у Ваљеву Министар је поверио Светозару Марковићу. Начелству је препоручено „да ово отварање гимназијске реалке у Ваљеву објави ваљевској општини и целом округу, како би сваки родитељ, који има сина за реалку, могао се користити овом школском установом.”⁶

Упис ученика у I и II разред извршили су Буро Козарац и Радомир Јовановић. У I разред се уписало 33, а у II 10 ученика. Свега 8 ученика у оба разреда дошло је из других места ваљевског округа, остали су били из самог Ваљева. Првим актом ваљевске Реалчице од 20. новембра 1870. Министарство просвете и црквених дела обавештено је да су припреме за почетак рада школе готове да ће предавања почети у понедељак 23. новембра. Тако је у Ваљеву основана и почела рад прва средња школа у ваљевском округу.

Дворазредна Гимназијска реалка није могла задовољити амбиције ваљевске чаршије. Већ крајем исте школске године, 4. јуна 1871, Одбор ваљевске општине одлучио је да преко окружног Начелства замоли Министарство просвете и црквених дела да се у Ваљеву „још и III и IV разред реалчице за идућу годину установи.” То се види из акта Начелства бр. 8025. од 23. јуна 1871. год. упућеног Министру просвете и црквених дела, а који је потписао помоћник начелника С. М. Станић.⁷ Налазећи да за IV разред можда неће бити довољно бака који би прешли из других гимназија у Ваљево, Начелство моли „да се сходно одлуци учини предлог само за III разред реалке.” Међутим, молбу је Министарство категорички одбило, са образложењем да је у Ваљеву „законом одобрено да буду два разреда реалке, а не гимназија, и потоме нема мјеста молби да се мјесто реалке установљава полугимназија. Ученици који сврше по два разреда прелазе у III разред реалке. Нека се то општини јави.”

Настава је у ваљевској Гимназијској реалци извођена по наставном програму прописаном 21. августа 1865. године. Наставни план није прописиван, већ су наставнички колегијуми самостално утврђивали са колико ће часова недељно сваки предмет појединачно бити заступљен. У ваљевској Гимназијској реалци прве године рада било је заступљено 7 предмета у I и 8 предмета у II разреду. Оба разреда имала су по 22 часа наставе недељно. Буро Козарац је предавао српску граматiku и немачки језик, Светозар Марковић земљопис и француски језик (који се изучавао почев од II разреда), Новак Савић рачуницу, краснопис и цртање, а Радомир Јовановић свештену историју.

Настава је извођена сваког радног дана и пре и после подне, изузев четвртка, кад је школа радила само пре подне. У новој школској згради Реалка је располагала са две учионице и једном кан-

целаријом. У једној суседној соби била је смештена варошка Читаоница. Први школски инвентар углавном су чинили поклони ваљевске Општине и заинтересованог грађанства, нарочито бачких родитеља. Министар просвете и црквених дела у Српским новинама" од 3. децембра 1870. даје оглас о „јавној благодарности“:

„Гимназијској реалци ваљевској општина је ваљевска набавила и поклонила довољан број скамија, две професорске катедре, глоб и две мапе.

Министар просвете и црквених дела изјављује општини ваљевској захвалност на овом родољубивом дару.”

Следеће школске године није било значајних промена. Новака Савића као учитеља вештина заменио је Добросав Радивојевић. Наставни план је сличан оном из претходне године. После тзв. зимског и летњег течаја обављају се испити за све ученике. Недељом и празником ученици су са наставницима посећивали цркву. Обавезне школске свечаности су биле за св. Саву и на крају школске године, кад се саопштавала класификација ученика. Успех се оцењивао са: рђав, слаб, добар, врло добар и одличан. Оцене из владања биле су: примерно, добро и лоше. Поред владања оцењивала се и „ревност у похађању школе и цркве” са: приљешан и немаран. Према ученицима који не извршавају школске обавезе примењиване су казне: укор, стајање ван клупе, лакши и тежи дневни затвор у празној соби и др. све до „изгнања из истог или свију земаљских училишта за свагда”.

Изгледало је да ће Гимназијска реалка постати мезимче ваљевске зантлијско-трговачке чаршије, а њени наставници први људи у вароши. Тако је то и било приликом оснивања. Међутим нису прошле ни две године, а већ су настале озбиљне трзавице и неспоразуми између школе и ваљевске Општине. Почело је то у јануару 1872. године, када је ваљевска Општина оптужила суплента Светозара Марковића што је „мимо постојећих обичаја... а противно жељи ова грађана и противно цељи на коју просвета води одвојијо славу реалке од славе основни школа и читаонице”. Реч је о прослави св. Саве 14. јануара 1872. године,⁸ којом приликом је Марковић, као старешина Реалке, покушао да укаже на самосталност и виши ранг своје школе у односу на основне школе и читаоницу иако су све три установе радиле под истим кровом. Одбор општине ваљевске, на инсистирање председника Милоша Глишића, донео је 22. јануара 1872. године под бр. 171. следећу одлуку:

„Да цела опћина и грађанство јој негодује на овакав поступак г. Марковића, суплента јер наука и сва јавна предавања иду на то да јединство и слогу у целом српству распале и утврде како би се цело Српство ма кад ујединити могло, а г. Светозар уместо да тежи овој општој цељи он на против цепа слогу и јединство између три просветна завода који сви постоје у једној опћини у једној згради и међу чистим Србима, и који сви имају једнога патрона Св. Саву.

Даље овакав поступак се је раздор и међу невином дечицом, јер само помислити треба како то непријатно дира једног оца који има двоје деце од који једно учи основну школу а друго реалку како се међу собом препиру:

„моја је слава била боља и колач већи а твоја гора” итд.

А исто тако кад опћина уместо да има доброг примера за смиреност од једног наученог човека и професора, напротив мора од њега силом власти отимати кључ да се неосујети приређена беседа која подпомаже и умни и морални напредак њен.

Са овога као и иначе са одвратног и неупутног понашања г. Марковићевог опћина изјављује да не жели да он у њеном кругу и даље буде успитач младежи, па зато да Суд опћински достави ово г. Министру просвете на даљи поступак.

А зато што је самовласно опћинску собу закључао да га тужи Начелству.”⁹

Актом својим под бр. 822 од 25 јануара 1872. године Начелство ваљевског округа прослеђује одлуку одбора ваљевске општине, напомињући да „никакве примедбе са своје стране Начелништво неможе чинити противу одлуке општинске, пошто је она истинита.” Међутим, у истом акту додаје се да је светосавска” светковина и беседа свршена на миру и у реду” и да „Начелништво налази да је негодовање општине уместно што се тиче одвојене светковине, само да је ово благовременије и на леп начин удешено било, и да није затварана соба, која служи на већу удобност скупљајуће се публике на беседу, игранку и увесељење.”¹⁰

Одговор Министра просвете био је кратак. Министар је очигледно желео да ствари не компликује и да спор реши на миран начин. Под бр. 613. од 16. фебруара 1872. године Министар пише Начелству да је Светозару Марковићу, супленту гимназијске реалке у Ваљеву, „нарочито писао и саветовао га, да у напредак не чини оно што би противно било општини и њеним обичајима. И после тога општина може бити уверена да он неће више то чинити.”¹¹

На седници Одбора општине ваљевске 3. априла 1872. године, кад је саопштен одговор Министра просвете и црквених дела на одлуку Одбора о случају суплента Светозара Марковића, Одбор усваја нови закључак:

„Да се у име општине изјави Госп. Министру просвете да она никако не може остати задовољена на овако ниско датом јој задовољењу у овоме предмету на њену одлуку:

а) што је општина довољно осведочена о одвратном и неупутном понашању г. Марковића, суплента, у ономе што је побројано у одлуци одбора под Но 148; и

б) што је општина изјавила, да не жели да овај суплент у њеном кругу и даље буде успитач младежи кад цепа слогу и јединство и сеје раздор међу невином дечицом ове општине, која се спремаху да постану корисни чланови општине и државе.”

У закључку општине се енергично захтева од Министра просвете „да он овој општини у овоме њеном праву изволи дати потпуног задовољења јер у противном случају, општина ће као увређена недо-стојним поступком г. Марковића код највишег места тражити себи повољних задовољења у овоме делу.

Најзад да се господин Министар замоли, да општини и на ово њено повторено тражење изволе одговорити.”¹²

Немамо података да ли је Министар просвете и црквених дела одговорио директно општини „на ово њено повторено тражење, али се из архивских докумената види¹³ да је Министар 13. маја 1872. одре-дио Милорада Шапчанина, секретара Министарства просвете и цркве-них дела, да отпутује у Ваљево и на лицу места испита неспоразум између општине и суплента Марковића. У писму Начелству округа ваљевског Министар пише:

„Препоручујем Начелству да г. Милораду буде у свему на руци, управо да се с њиме споразуме у намери да се ова ствар, ако је икако могуће на леп начин коначно расправи.”

Већ 31. маја, на усмени захтев Милорада Поповића — Шапча-нина, Министровог изасланика, суплент Светозар Марковић дао је писмену изјаву:

„Ја сам држао светковину на св. Саву ове године сам за то, што је свуда обичај гди год постоје у Србији гимназијски заводи, да ту бива једна и главна и засебна светковина у истом гим. заводу, при којој све остале власти и учитељи основних школа са децом присуствују. А што сам лане држао светковину са читаоницом то ме не обавезује, да и ове године с њом држим. Но почен је овде главно питање зашто нисам са г.г. учитељима основ. школе држао као и лане, то одговарам да ја нисам имао власт да нагнам г.г. учитеље осн. школе, да држе са мном светковину, него су они отишли, гди су тели. Г. Г. учитељима је познато да сам ја тео шњима држати светковину Св. савску, кад сам пре св. Саве рекао господину Пери Стевановићу учитељу III раз. да оћу шњима држати. Али г.г. учитељи отишли су и уговорили на неколико недеља пре св. Саве протоко-ларно са одбором читаонице да шњоме држе славу а нису тели са гим. реалком.

Питање „да је моје понашање неупутно у грађанству” јако ме дира, јер с овим речима много је казано, а незна се на чисто шта је. Ја с грађанством немам никаквог особитог посла. Ко ме поздравља онога и поздравим, који ми прима поздрав оног и поздрављам... а иначе не знам шта је то „неупутно понашање.” Нека ми се каже пример у чему је, а не рећи као у ваздух.

Задржао сам кључ зато што је то била соба послужитеља реал-киног до 1. фебруара тг. дакле нисам тео да прљају собу вином и пи-вом, јер се та соба при беседи употребљава за келнерај а не за беседу.”

У изјави је Марковић додао и ове речи, очигледно увређен поступком општинара: „Говори се да је доцније одржан општински бал на који ни ја ни г. Бура нисмо били позвани.”¹⁴

Писмену изјаву истог дана дао је и професор Бура Козарац. Представници општинских власти жалили су се Шапчанину да професор Козарац неке угледне грађане не поздравља и да је он (Козарац) крив што није дошло до сједињења певачке дружине и Читаонице. На ове оптужбе Козарац у својој писменој изјави одговара овако:

„Општина се жали на ме, да је моје понашање према овд. грађанству у опреци са пређашњим да наиме не подајем отменим неким грађанима заслужене почести, да их не поздрављам.

Овим категорично исказујем, да се моје понашање према грађанству у опште баш у ничем ни најмање изменило није, него је оно исто што је и пре било, будући немам повода другачије се понашати. То је уопште.

Ако баш кога нисам поздравио, то се је могло десити или зато, што таково отмено лице нисам опазио; или зато што сам га поздрављао а није ми се одздравило, те сам држао му поздравом мојим досађујем, или најпосле зато што тако отмено лице непосредно или посредно неотмени и неосноване гласове о мени у свет распирује.

Но кад се ради поздрава жалбе кроје, то молим да се наведе, кога ја то не поздрављам или учтиво не предусрѐтам, па ће изићи истина на видик.

Зашто се бивша певачка дружина није хтела да саједини са читаоницом што се мени у кривњу баца; то нека одговара сама та дружина, којој сам ја био учитељ, а нипошто члан а још мање одборник, био сам дакле без права гласа.

Надаље познато је, да сам ја увек тежио тим сједињењем па да сам на том и радио, почем сам изабран био у одбор за састављање заједничких штатута за све три дружине. Што се певачка дружина није сјединила са читаоницом, то ће најбоље знати онај, који је узрок те се је та дружина растурила.

Напоследку имали тога још игде, да којагод општина приватну размирицу неког појединца — па био тај најотменији на свету — за своју ствар усваја па да се због тога овај или онај окривљује, што овог или оног није поздравио и што се без његове кривице једна дружина неће да споји с другом? Ја нисам одговоран за оно што се здружити не да, па ма ја и био члан ма које дружине.”¹⁵

Читавом спору између Гимназијске реалке и ваљевских општинара министарски изасланик Милорад П. Шапчанин посветио је велику пажњу. У току вишедневног боравка у Ваљеву Шапчанин је присуствовао и седници општинског одбора која је одржана по његовој жељи. О свему томе Шапчанин опширно пише у извештају који је доставио Министру просвете и црквених дела 2. јула 1872. И овај извештај навешћемо у целини:¹⁶

Господине Министре,

Одређен вашим решењем од 8. маја о.г. Н. 2190. испитао сам размирицу између општине ваљевске и суплената ваљевске Гимна-

зијске реалчице г.г. Светозара Марковића и Ђуре Козарца. По мојој жељи окружно је начелство наредило те је кмет сазвао општински одбор ради ове ствари. Целом одбору представио сам се као владин изасланик с намером да посредује између обеју страна и поврати мир и слогу. Подужом беседом, коју сам напред био спремио, показао сам им користи од таквога споразумљења. За полазну тачку своме говору узео сам прво ваше решење од 16. фебруара о.г. Н 613. Одбор општински у место да је прихватио мој помирљиви говор још је с већом вицом устао на супленте. Ја сам их стишавао и тражио да ми се изнесу злоупотребе њихове, али одборници само љутито и напрасито говораху: „нећемо их па то је доста.” Кад год би се стишали, ја сам опет узимао реч, да бих, ако не све, а оно неколицину добио за се, но после свакога мога говора они би опет наставили своје: „нећемо их”. Разлози нису помагали а све што су наводили противу суплената оно је исто што су у поднесеном вам решењу изложили. Само су неки чланови и то додавали да супленти неправедно терају децу из школе и да слабо раде и у самој школи. На прво сам им преиметно да се искључења чине на основу закона, а ако је ко неправедно искључен он ће се жалити и ствар ће се извидети; а за други сам им казао да се о раду суплената не могу изрицати мњења са улице и то још од оних који нису ни кадри изрицати такве оцене, а да влада никакве своје раденике не оставља без довољна надзора, па ни супленте. То што сам опазио да у члановима нема ни најмање расположења за помирење, завршио сам свој рад с изјавом да ћу вам доставити њихово расположење према суплентима.

По овоме поискао сам изјашњење од г.г. суплената која додајем овде у прилозима. (. и .). Пошто сам их добио препоручио сам им да и даље наставе свесрдно радити и да се чувају свега што би могло умножити општинско негодовање према њима.

Подробнију историју ове размирице као и своје субјективно мњење о опхођењу обојице суплената — узимамам себи слободу усмено вам саопштити.

Господину министру

покоран слуга
Милорад П. Шапчанин

У Београду
2. јула 1872.

Спор се овај отегао у недоглед. Преписка је настављена и у току лета. Ваљевски трговац Касијан Љ. Стојшић, користећи свој политички ауторитет бившег посланика, пише 12. августа 1872. године заступнику Министра просвете и црквених дела против Марковића и Козарца у којој наводи:

„Сем тога што направише ту поцепаност, они учинише још већу погрешку, те почеше истеривати из школе синове најимућнијих људи

— тобож као неки инат, а притом опет подбадали друге људе да јим родитељи изтерану децу повере на приватно поучавање.”

Стојшић предлаже да „њихова места заузму г. Љубомир Ковачевић, суплент полугимназије неготинске и г. Новак Савић, уч. цртања при гимназији крагујевачкој.”

Стојшићева интервенција унела је више светлости у овај замршени случај. Показало се да је овај моћни трговац лично заинтересован у хајци која се водила против ваљевских суплената. Подаци говоре да је Савет ваљевске гимназијске реалчице на својој седници 10. децембра 1871. године избацио из школе ученика Николу Стојшића, уствари Касијановог синовца.

Изледа да још једна угледна ваљевска личност стоји иза свега што се око ваљевске реалчице тих година збивало. То је познати ваљевски адвокат Мирко Радовановић, у чијој кући је године 1869. била смештена приватна гимназија Буре Козарца. По доласку у Ваљево Козарац се окумио са Радовановићем и учио му децу у својој приватној школи. Њихово пријатељство је било прекинуто због дуга који Радовановић није измирио професору Козарцу.

Супленти су били врло упорни у својој одбрани. Козарац признаје да је спремао баке, али тврди да их на испиту није он оцењивао. Марковић се брани, али и огрочено напада. У писму Аксентију Мијатовићу, уреднику „Истока”,¹⁷ 26. новембра 1872, Марковић тврди да „овдашњи бивши кмет Глишић и сви одборници нису ни за уредиоце неке штале а то ли општине.”

Неки ваљевски грађани нису одобравали поступак Општине према суплентима. Међу њима се истичу Марко Дабић, саветник у пензији, и Стеван Буричић, окружни инжењер, који у једном писму Министру просвете бране супленте.

Расплет ове бурне свађе одиграо се у 1873. години. Општина је стрпљиво скупљала податке да би још више оптужила супленте. Поменуто писмо Светозара Марковића упућено Аксентију Мијатовићу доспело је у руке председника Општинског суда у Ваљеву који је са његовом садржином упознао општински одбор. На седници 26. маја 1873. Одбор закључује да је Министар просвете дужан „да општини у овом делу даде задовољење у оноликс уколико га она по закону може имати.”

Министар просвете је дао „задовољење” ваљевској Општини: у лето 1873. године Светозар Марковић је премештен и постављен за суплента Гимназијске реалке у Лозници, а Буре Козарац за професора и директора шабачке Ниже гимназије. Обојица су после краћег службовања у овим местима добили службу у Београду, што довољно говори о томе колико су службено прихваћене оптужбе сваљене на леђа ваљевских суплената.

Крајње одсуство толерантности и лични сукоби свакако су последица и различитих политичких опредељења главних актера овог случаја.

Марковићева политичка убеђења очигледно су била у директној супротности са ставовима ваљевских либерала типа Касијана

Стојшића, Мирка Радовановића, Милоша Глишића и др. Тако се ваљевска гимназијска реалчица нашла у центру чаршијских политичких размисавања, из којих је изашла привремено кадровски ослабљена за два своја професора који су играли значајну улогу у њеном оснивању и првим годинама рада.

РЕЗИМЕ

Близу 40 година протекло је од првог покушаја оснивања гимназије у Ваљеву до реализације те идеје године 1870. Оснивању гимназије претходила је приватна реалчица професора Буре Козарца, чији ђаци су се у Ваљеву само припремали за испите у београдској гимназији. Израдњом нове зграде за основну школу у Ваљеву су се створили услови за смештај и одељења гимназије, па су одлуком Министарског савета Кнежевине Србије од 4. марта 1870. године одобрена потребна средства за издржавање два разреда гимназијске реалке у Ваљеву. Школа је почела рад 23. новембра исте године са свега 43 ученика у оба разреда.

Старшина школе Светозар Марковић и професор Бура Козарац убрзо су дошли у сукоб са представницима ваљевске Општине и неким угледнијим људима у вароши. Повод је наизглед био безначајан, али се касније показало да је реч о покушајима грубих мешања чаршије у школске послове. На упорне захтеве из ваљевске Општине Министар просвете и црквених дела био је принуђен да ваљевске супленте Марковића и Козарца премести из Ваљева, с тим што су нешто касније обојица добили службу у Београду и на тај начин били рехабилитовани.

НАПОМЕНЕ

¹ Д. Недељковић и М. Трипковић, Сто година ваљевске Гимназије, Ваљево 1970.

² Архив Србије, КК, XXVI, 40. Докуменат је први пронашао и објавио др Владета Тешић („Настава и васпитање” бр. 4/70, стр. 472).

³ Архив Србије, Министарство просвете (даље АС, МПс), 1870, XI, 2326.

⁴ АС, МПс, 1869, VII, 1677.

⁵ Светозар Марковић, према подацима из кондуит листе наставника ваљевске гимназијске реалке за шк. 1872/73. годину рођен је у Београду 13. октобра 1844. Учио је основне, гимназијске школе и правни факултет у Београду. Продужио је правне науке две године у Немачкој и једну годину у Паризу. Осим српског знао је немачки и француски.

Бура Козарац је већ у априлу написао молбу Министарству просвете и црквених дела, у којој моли да му се додели професорска служба „на којој гимназији или реалци у Србији а нарочито у Ваљеву.” Молбу поткрепљује подацима о својој стручној спреми: свршио је „гимназијалне науке на великој гимназији у Винковцима”, две године „филозофије на лицеуму у Бакову” и „четири године теологије на истом лицеуму”, на основу чега је још 1861. године добио „особиту препоруку за гимназијалну професуру”. Наводи, даље, да је дужност професора филозофије обављао шест година на ђаковичком лицеуму, после чега је августа 1869. прешао у

Србију, те „право сажитељства потражио и изходио.“ Осим српског, говори још и немачки, латински („на коме сам језику науке слушао и сам философију 6 година предавао“), француски, талијански, а чита и разуме енглески. Козарац, на крају, додаје: „Вешт сам цртању, нотном певању а по нешто и музици.“ Оно што не може сведоцима доказати, спреман је „испиту се подврћи.“ Молба је послата из Ваљева 29. априла 1870.

⁶ АС, МПс, 1870, X, 2253.

⁷ АС, МПс, 1874, XVII, 798.

⁸ Сви датуми у овом тексту су по старом календару.

⁹ АС, МПс, 1873, IV, 172.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

¹⁷ „Исток“, лист за материјалне интересе и политику; излазио 1871—81: прве године издаван у Вршцу, а од 1872. у Београду уређивао га Аксентије Мијатовић; изражавао је гледишта Либералне стране и био под политичким утицајем Јована Ристића. Поред политичког имао добро уређиван литерарни део и доносио одабране преводе из науке и књижевности. (Мала енциклопедија ПРОСВЕТА, Београд 1968, књ. 1, стр. 580.).